
A brit stratégia és Magyarország a második világháború első szakaszának végéig

Ritkán fordul elő, hogy az angol nyelvű historiográfiában Magyarország megkülönböztetett helyet foglaljon el. Emiatt is külön örvendetes *Becker András* nemrégiben megjelent könyve, amely a magyar–brit kapcsolatokat vizsgálja a második világháború előtti időszakban és a háború első éveiben 1941 végéig. Becker András, a magyar történészek fiatalabb generációjához tartozik. Ez a könyve akkor jelent meg, amikor a bloomingtoni (Indiana, USA) Department of Central Eurasian Studies, Indiana University, vendégkutatója volt 2016–2021-ig.

Közép-Európa stratégiai fontossága mindig is megkérdőjelezhetetlen volt a kontinens történelmében, különösen a huszadik században, így nem véletlen, hogy számtalan kutató fordította figyelmét ennek a térségnek a szerepére és sorsára az első világháborútól egészen a hidegháború végéig. Ennek a trendnek egyik új gyümölcse Becker András könyve is. Az érdeklődés érthető, ugyanis ez a térség stratégiai megkerülhetetlen volt, sőt sokszor elsődleges fontosságú volt a nagyhatalmak számára, amelyek közül kiemelkedik Nagy-Britannia. A szigetországnak régóta az európai hatalmi egyensúly megőrzése volt egyik legfontosabb külpolitikai célja, hiszen így tudott a „tengerek királynője” gyarmatbirodalmára és az abból adódó busás anyagi és geopolitikai előnyökre szert tenni. Ebből a szempontból tehát méltán volt fontos a közép-európai térség a britek számára, és ritkán volt ez fontosabb, mint a második világháború idején.

A Duna-menti országok Hitler hatalomra kerülésétől és Németország ismételt megerősödése után, tehát 1933-tól arra készítette a briteket, hogy egyre inkább regionálisan gondolkodjanak és nem

külön-külön országoként, függetlenül attól, hogy azok korábbi szövetséges nemzetek (Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia) vagy ellenségek voltak (Magyarország és Bulgária). Ezek az államok meghatározó fontosságú tényezővé váltak a brit stratégiai gondolkodásban mind a második világháborút megelőző években, mind a háborús évek első éveiben tapasztalható erőfeszítések alatt. A könyv értelemszerűen 1941-ig vizsgálja a brit politikát – amely közel sem volt lineáris a tárgyalt időszakban –, hiszen ekkorra szakadt meg a közvetlen diplomáciai kapcsolat Nagy-Britannia és néhány itteni ország között. Ennek oka az volt, hogy ezen az országok vagy elvesztették függetlenségüket a német birodalmi terjeszkedés következtében, vagy mert a britek hadat üzentek nekik pont azért, mert a náci Németországot segítették.

A szerző először szélesebb keretek között tárgyalja az 1938-ig tartó éveket, majd a fejezetek egyre szűkülő időszakot tárgyalnak egyre nagyobb mélységben. Ennek a módszertani megközelítésnek az az oka, hogy Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia nemzetbiztonsági kérdése szorosan összefüggött a magyar revízió sikerének kérdésével, és mivel a fokozatos német támogatással ez egyre inkább megvalósulni látszott, a briteknek a térségre vonatkozó elgondolásai is meginogtak, és a második világháború első harmadában újra kellett strukturálni nézőpontjukat.

Természetesen mindez az elhibázott békerendszerből fakadt, amely annyira instabil régiót hozott létre – mind gazdasági, mind nemzetbiztonsági, mind kisebbségi vagy éppen kulturális szempontból. A britek az 1920-as években még abban az illúzióban ringathatták magukat, hogy a versailles-i békerendszer, illetve a Népszövetség keretei – kiegészülve a locarno-i biztonsági paktummal 1925-ben – elegendő stabilitást nyújthatnak a kontinensen. Eközben az utódállamok, köztük a könyv szempontjából különösen fontos Magyarország, a perifériára szorultak: a Londont elért információk sokszor elégtelenek voltak, illetve személyes szűrőn keresztül érkeztek, így nem volt semmilyen stratégia vagy brit kezdeményezés a „magyar kérdés” és a dunai térség problémáinak rendezésére. A britek sokáig megelégedtek azzal, hogy csak figyelik az eseményeket. Igazából az

1929-ben megindult, és az 1931-től tragikussá váló világgazdasági válság kényszerítette ki a britekből, hogy komolyabban foglalkozzanak a dunai térséggel, amelynek országai gazdasági és kereskedelmi szempontból szorosan egymásra voltak utalva. De sem a bilaterális, sem a nagyhatalmi együttműködés nem hozott sikert, vagy legalábbis komoly áttörést ezen a téren. És a Németországban 1933-ban bekövetkezett politikai változással – Hitler hatalomra jutásával – a helyzet csak kritikusabbra fordult. Az osztrák kancellár, Engelbert Dollfuss, majd a jugoszláv Sándor király meggyilkolása 1934 folyamán végleg elbizonytalanította a briteket abból a szempontból, hogy érdemes-e, és egyáltalán lehetséges-e a Duna menti regionális megbékélés nagyhatalmi összefogással való kikényszerítése.

A brit magyarpolitika mindenesetre felismerte ugyan a magyar revíziós igényekből adódó instabilitást, az viszont teljesen egyértelmű volt London számára, hogy csakis négyhatalmi eszközökkel lehet bármilyen megoldást találni, és amíg ez nem valósul meg, addig „a kérdést figyelmen kívül lehet hagyni, és a szőnyeg alá söpörni”. (46. o.) És mivel a legfontosabb cél az egyre erősödő Németország kordában tartása volt, Becker jól mutat rá arra az ellentmondásos brit külpolitikára, amely a harmincas évek közepére alakult ki. Egyfelől Németországgal egyfajta kiegyezésre törekedett London, másfelől viszont a dunai térséget kívánta felhasználni arra, hogy kordában tartsa a németeket. A szokásos magyar irredentizmus, a kisantant ettől való félelméből táplálkozó elzárkózása, és a szovjetek kiszámíthatatlan nemzetközi szerepvállalása miatt mindez nem lehetett sikeres út. Az olasz agresszióval (Abesszíniában 1935 őszén) végleg nyilvánvalóvá vált, hogy a Népszövetség nem tudja betölteni a kollektív biztonságra vonatkozó hivatását, míg az angolok (a franciákkal egyetemben) kesztyűs kézzel bántak Benito Mussolinival, nehogy a németek oldalára tereljék az olaszokat. A Duna menti kis államok, köztük prominensen Magyarország, viszont végleg kiábrándultak a népszövetségi útból, és a földrajzilag minél közelebb fekvő nagyhatalomban látták a lehetséges kiutat, ami Budapest esetében egyértelműen egyre inkább Berlin volt. És mivel 1936 tavaszán a németek bevonultak a Rajna-vidékre, a britek minden korábbi elképzelése a

Duna-térség vonatkozásában gyakorlatilag csődöt mondott, és inentől kezdve elsősorban a kontinens nyugati felére koncentráltak. Keleten megelégedtek azzal, hogy maximum apró és racionális revíziót tudnak elképzelni, de Neville Chamberlain miniszterelnökségével megkezdődött a megbékéltetésként ismert történelmi folyamat: a britek a háború elkerülésének érdekében hajlandók voltak elismerni és elfogadni a német követeléseket abban a reményben, hogy Hitler megelégszik az így kapott engedményekkel, és nem kívánja teljesen felrúgni a status quo-t.

Az első konkrét esettanulmány a dunai térség brit stratégiáját illetően az 1938-ban bekövetkezett csehszlovák krízis, illetve annak következtében kialakult helyzet, amire a mai napig az elhibázott brit politika klasszikus példajaként tekintenek a történészek. Mint jól ismert, az első világháború után majd három millió német került az újonnan megalakított Csehszlovákia fennhatósága alá. Amikor Hitler már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy merészebb lépésekre szánja el magát, először annektálta Ausztriát (Anschluss – 1938 március) majd elhatározta, hogy ismét a „haza” részévé teszi a Szudéta-vidéken élő németeket. Mint Becker rámutat, a brit külpolitika 1938 folyamán két ellentétes irányba húzott és a csehszlovákiai magyar és lengyel kisebbség problémáját Berlingen keresztül látták és értékelték. Mivel Münchenben Hitlernek sikerült elérnie a célját, a magyarok előtt is megnyílt az út, hogy a szlovákiai magyarok egy jelentős része ismét Magyarországhoz tartozzon, amit a britek elfogadtak, mint ahogy azt is, hogy ebben a témában a német-olasz kettős döntson, szemben azzal a négyhatalmi döntéssel, amit a szudétanémetek ügyében alkalmaztak. De mire a németek 1939 márciusában bekebelezték a maradék cseh részeket és Csehszlovákia megszűnt létezni, a britek már a náci Németország elleni konfrontációban gondolkodtak. Rövid időn belül garantálták Lengyelország és Románia függetlenségét, de az utóbbi állam területi sérthetlenségét éppen a frissen alakult Teleki-kormányra való tekintettel nem vállalták, így remélve, hogy Magyarországot is megnyerhetik egy németellenes keleti tömb részévé. Mint Becker megállapítja, „Magyarország jelentős szerepet játszott a britek németellenes számításaiban a müncheni

egyezmény után”, de „a magyar kisebbségi kérdés és a magyarok állandó területi ambíciói hátráltattak bármilyen szorosabb kapcsolatot London és Budapest között” (107. o).

A könyv negyedik fejezete először a második világháború kitöréséig tartó időszakot tárgyalja. 1939 márciusa után a britek a megbékéltetés nyilvánvaló kudarcából tanulva a feltartóztatás politikáját próbálták alkalmazni Németországgal szemben, amiben Lengyelország és a dél-kelet-európai térség országai játszották volna a főszerepet, de elsősorban a magyar és a bolgár revizionista törekvések ezt keresztülhúzták. Jugoszlávia és Románia ugyanis – hasonlóan a térség többi országához – egyformán félt a náci Németországtól és a kommunista Szovjetuniótól, illetve attól, hogy egy esetleges, a magyaroknak vagy bolgároknak tett területi kedvezmény hova vezethet, így a britek minden erőfeszítése ellenére sem csatlakoztak az angol-török szövetséghez.

Becker részletesen kifejti a magyar esetet: a magyaroknak a revízió volt a legfontosabb szempont, különösen Erdély vonatkozásában, ezért ezzel lehetett volna őket közelebb édesgetni a britekhez. De mivel a britek garanciát vállaltak Románia függetlenségére, nem elégíthették ki a magyar területi igényeket – és nem is nagyon akarták. A háború kirobbanásával megindult a „furcsa háború” (phoney war), amely a következő év tavaszáig tartott, amikor is Németország megtámadta Nyugat-Európát. Addig a britek a Duna-térségben először a propaganda erejére próbáltak támaszkodni, amely vajmi kevés eredményhez vezetett, mert „hiányzott belőle az egyértelmű stratégia, és csak gyenge ellenlépésnek volt tekinthető a német aktivitáshoz képest” (159. o.).

Magyarországgal pedig az volt a britek problémája, hogy Budapestről nem érkeztek egyértelmű jelzések az ország németekkel, illetve britekkel kapcsolatos viszonyát illetően, amit eleve megterhelt a magyarok egyre intranszigensebb revizionista vágya Romániával kapcsolatosan. Becker nyomára bukkant, hogy 1940 januárjában a britek nyomást gyakoroltak a románokra, hogy azok legyenek engedékenyebbek a magyar revíziós igényeket illetően, de a túlzott magyar vágyak lehetetlenné tették ezt a megoldást, így a regionális együttműködés brit terve ismét kudarcot vallott.

A zárófejezet az 1940 márciusától az 1941 áprilisáig tartó időszakot tárgyalja. A végpont evidens: Teleki Pál öngyilkossága és a magyar segítséggel megindított német támadás a Britannia szövetségének számító Jugoszlávia ellen. Ellentétben az általánosan elfogadott nézetrel, miszerint Magyarország 1940 novemberében történt csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez vezetett a Budapesttel szembeni brit vélemények végleges megromlásához, Becker úgy érvel, hogy ez már tavasszal megtörtént. A Brenner-hágón tartott márciusi Hitler-Mussolini találkozó közvetlen következménye volt, hogy áprilisban a Teleki-kormány úgy döntött, engedi a német hadsereget átvonulni saját területén Románia ellen, amennyiben ez Erdély visszaszerzését eredményezi. Ez csak megerősítette azon brit féltelmeket, hogy a magyarok a revízió érdekében szövetkeznek a németekkel. Ezzel brit olvasatban a magyarok a Balkánon szőtt terveiket is meglékeltek, és innentől kezdve kifejezetten ellenséges érzülettel viseltettek Budapest iránt.

Miután Franciaország és Nagy-Britannia megalázó vereséget szenvedett 1940. május-június során a nyugati hadszíntéren, a britek csak egyre közvetetebb módon próbálták érdekeiket érvényesíteni a térségben. Magyar vonatkozásban természetesen Erdély kérdése volt a legmeghatározóbb, amiben a britek a románok pártját fogták mind az első világháborús reflexek, mind az akkori stratégiai megfontolások miatt. A nyár végén Hitler által eldöntött második bécsi döntés egyrészt egyik felet, sem a magyart, sem a románokat nem elégítette ki, másrészt pedig a britek diktátumnak nyilvánították a terület ilyen felosztását, és a románok pártját fogták a magyarokkal szemben. Mint Becker megállapítja, ami egyben könyvének fő konklúziója is, hogy a térségre különösen igaz volt, hogy „a brit külpolitikát a történelem szűk értelmezése, a jelenből fakadó felesleges kalkulációk, a nemzeti jellemzők általánosításra alapuló és sztereotipikus értelmezései határozták meg” (223. o.).

Mindenesetre a második bécsi döntéssel kapcsolatos brit reakció előrevetítette a háború utáni területrendezést is. És hiába szakította meg Nagy-Britannia Romániával is a diplomáciai kapcsolatokat, miután az országot német hadibázisnak minősítette, ez a magyarok

megítélésben nem sokat változtatott, és 1941. április elején már hazánkkal szemben is ezt a lépést alkalmazták. Háborút azonban nem akartak hirdetni, és ezt csak az év végén tették meg, azt is szovjet nyomásra, akikkel július eleje óta szövetségi viszonyban álltak. A háború előrehaladtával azután egyre inkább a szovjet érdekek és követelések élveztek elsődlegességet a Dunai térségben, és a brit külpolitika régióra vonatkozó tervei teljes kudarcba fulladtak.

A nagyon gazdag primér kutatásra alapozott monográfia elsődleges fontossága abban rejlik, hogy ezt a széles, Németország keleti határaitól egészen a Balkán déli végéig terjedő térséget nemigen vizsgálták ez idáig egységben a brit külpolitika szempontjából, különösen a tárgyalt időszakban. Remélhetőleg születik magyar nyelvű változat a könyvből, mert nagy szükség lenne rá, hogy minél többen megismerhessék a szerző kutatásainak a könyvben található eredményeit, és az abból leszűrt helytálló következtetéseket.

Andras Becker, *Britain and Danubian Europe in the Era of World War II, 1933–1941* (Britannia és a Duna-menti Európa a II. világháború idején, 1933–1941). London, Palgrave Macmillan, 2021. xxiv + 276 o.

Peterecz Zoltán